

per fer cultivable la terra.

El 1946, amb vint-i-sis anys, pot tornar definitivament a l'illa, reincorporant-se sense represàlies a la vida quotidiana. No obstant, entre els anys 50 i 60 va ser el contacte del PCE a la clandestinitat.

Avui dia, aquest home de setanta-cinc anys, passa desapercebut pels carrers de Ciutadella. Ningú no diria que representa la memòria, filtrada pel temps, d'una època que no només va significar la mort de milers d'innocents, sinó també, l'atac a la llibertat i dignitat humana.

P- Quina va ser la primera impressió en entrar al camp de concentració?

R- Jo era molt jove, però la gent més bregada era sa qui més te recolzava. Es fet de ser jove t'ajudava a sobreviure, perquè érem es qui podíem fer més feina. Es penal era una antiga presó que havien fet el 1918 ets alemanys presoners de sa primera guerra mundial. A n'es camp hi havia uns 3000 presos dividits en tres departaments. Un era per es presos comuns, delinqüents i gent des barri "xinu" de París. Un altre, el van emprar per tancar ets jueus, sa majoria formaven part de sa banca jueva de Marsella. Es tercer, era es nostro, es des presoners polítics.

que el seu record ens serveixi a nosaltres, en la lluita particular i col·lectiva, en els nostres desigs per fer possible un món que ells somiaren que seria real a la nostra època.

P- Com es vivia als camps de concentració? Com era la vida de cada dia?

R- Fèiem feina sempre amb es fusells que mos apuntaven perquè ningú pogués fugir. Si, per exemple, els interessava un dia fer desaparèixer qualcú, li aplicaven sa llei de fuga, el mataven i deien que havia volgut fugir. Hi havia molta repressió. Es menjar era terrible; si no hagués estat per sa protecció exterior, de sa Creu Roja i açò, que mos enviaven paquets de menjar, mos hauríem mort de fam. N'hi havia, fins i tot, que anaven a's fems a cercar clovees. I, sinó, es menjaven rates, si les podien agafar. Jo ho he vist.

P- Quina era la relació amb la gent que estava al camp de concentració?

R- Molt bona. Allà hi havia barracons, i solien agrupar

els presos per països: iuguslaus, russos blancs, alemanys, polonesos, italians i espanyols. En aquest camp hi havia deliberacions; hi havia una preparació política enorme, i es problemes de defora es discutien allà dintre. Allà es va organitzar sa Internacional Comunista. Estava organitzat tot. Per passar es temps, hi havia fins i tot, un coro internacional on cantàvem cançons de cada nació. Jo mateix hi cantava. (I ens recita una canço popular russa).

P- Com es valorava la vida quan sabies que en qualsevol moment et podien afusellar a tu o als teus companys?

R- Noltros la valoràvem molt. Tenia un valor immens perquè, precisament, érem convençuts polítics. Sa majoria era gent intel·lectual i activa ideològicament, i ni molt manco perdien sa confiança. Tal vegada, noltros, es més joves, érem qui més difícil ho teníem, però ells imposaven sa moral. Perquè sabien que aquesta moral era imprescindible per lluitar per nostros ideals i contra es feixisme a Europa.

P- En referència a la informació, us trobaveu aïllats de l'exterior o en rebieu notícies?

R- Hi havia gent que treballava fora del camp de concentració i mos duia sa informació, així tots podíem tenir notícies de tot el que passava a s'exterior. Dins es camp mateix, tots estàvem ben organitzats en cèl·lules. Després hi va haver una repressió molt forta.

P- Actualment, quan veu el tractament que fan els mitjans de comunicació dels camps de concentració, què n'opina?

R- Em recorda tot allò que vaig viure. Quan mostren judicis a caps nazis, responsables de tot aquell horror, que els hi hauria de tocar sa mateixa sort que, per exemple, es qui van sofrir o morir a Auschwitz. Sa cosa més trista és que a's camps de concentració hi va haver jueus, i ara ells empen es mateix sistema contra ets àrabs, que tal vegada ells van aprendre en s'holocaust nazi. I açò no ho puc entendre, perquè tots ens hauríem de respectar.

P- De totes maneres, el feixisme no només lluitava contra els jueus, sinó també contra col·lectius com els gitans, homosexuals, antifeixistes, ...

R- Sí, ells volien eliminar allò que ells anomenaven "corrupció", i tot allò que ells cionsideraven que atemptava contra sa naturalesa de raça ària. I açò mateix anava contra sa naturalesa de sa vida. Aquest sentiment va començar a arrelar a ses masses degut